

UY-RO'ZG'OR BUYUMLARI ASOSIDA NATURA ISHLASH KETMA-KETLIGI

*Andijon davlat pedagogika instituti
Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi
yo'nalishi talabasi*

Sotvoldiyeva Marjona Javlon qizi

Javlonqizimarjon@gmail.com

ANNOTATSIYA: *Ushbu materialda akademik rasm chizish jarayoni bosqichma-bosqich yoritib berilgan. Rasmni format tanlash va kompozitsion joylashuvni aniqlashdan boshlab, yengil chiziqlar bilan umumiy shakllarni belgilash, shakllarni aniqlashtirish, yorug'-soya yechimiga kirishish, detallarni belgilash hamda yakuniy ishlov berish jarayonlari izchil tahlil qilingan. Har bir bosqichning ilmiy va badiiy ahamiyati ochib berilib, ko'z bilan kuzatishning ustuvor roli alohida ta'kidlangan. Ushbu ish rasm san'ati asoslarini o'rganuvchi o'quvchilar, talabalar va yosh rassomlar uchun metodik qo'llanma vazifasini bajaradi.*

Kalit so'zlar: akademik rasm, kompozitsiya, format tanlash, yengil chiziqlar, geometrik shakllar, shaklni aniqlashtirish, nisbat, yorug'-soya, hajm, detal, yakuniy ishlov, kuzatuv, natura, badiiy tafakkur.

ANNOTATION: (English): *This material presents a step-by-step explanation of the academic drawing process. It covers the stages from selecting the format and determining composition placement to outlining general forms with light lines, refining shapes, applying light and shadow solutions, defining details, and completing the final finishing touches. The scientific and artistic significance of each stage is analyzed, with special emphasis on observation as the primary guiding principle. The work serves as a methodological guide for students, beginners, and young artists studying the fundamentals of drawing.*

English:

academic drawing, composition, format selection, light lines, geometric forms, shape refinement, proportion, light and shadow, volume, details, final finishing, observation, nature study, artistic thinking

АННОТАЦИЯ: (Русский): В данной работе поэтапно рассматривается процесс академического рисунка. Описываются такие этапы, как выбор формата и композиционного расположения, обозначение общих форм лёгкими линиями, уточнение формы, работа со светотенью, проработка деталей и финальная доработка рисунка. Раскрывается научная и художественная значимость каждого этапа, особое внимание уделяется роли зрительного наблюдения. Материал предназначен в качестве методического пособия для учащихся, студентов и начинающих художников.

Русский: академический рисунок, композиция, выбор формата, лёгкие линии, геометрические формы, уточнение формы, пропорции, светотень, объём, детали, финальная обработка, наблюдение, работа с натурой, художественное мышление

KIRISH

Tasviriy san'at, xususan akademik rasm insonning kuzatuvchanligi, tafakkuri va estetik didini shakllantiruvchi muhim san'at turlaridan biridir. Akademik rasm buyumni nafaqat tashqi o'xshashlikda, balki uning hajmi, fazodagi o'rni, yorug'–soya munosabatlari orqali to'g'ri va ishonchli tasvirlashni talab qiladi. Shu sababli rasm chizish jarayoni ma'lum bosqichlarga bo'linib, izchil va ilmiy asosda olib boriladi. Mazkur ishda akademik rasm chizishning asosiy bosqichlari — format tanlash va joylashuvni aniqlash, yengil chiziqlar bilan umumiy shakllarni belgilash, shakllarni aniqlashtirish, yorug'–soya yechimiga kirishish, detallarni belgilash hamda yakuniy ishlov berish jarayonlari yoritib berilgan. Har bir bosqichning ahamiyati, vazifasi va rasm sifatiga ta'siri ilmiy va badiiy nuqtayi nazardan tahlil qilingan. Ishning asosiy maqsadi rasm chizish jarayonida ko'z bilan kuzatish, tahlil qilish va ongli yondashuvning muhimligini ochib berishdan iborat.

Uy-ro'zg'or buyumlari asosida natura ishlash — badiiy jarayon. Rasm chizish — bu shunchaki qog'ozga shakl tushirish emas. Bu — ko'rishni o'rganish,

sezish, sukutda buyum bilan suhbatlashish san'atidir. Uy-ro'zg'or buyumlari — kundalik hayotimizning oddiy, ammo juda samimiy qahramonlaridir. Choynak, kosa, lagan, krujka yoki eski yog'och qoshiq — bularning har biri o'z hikoyasiga ega. Natura bilan ishlashda rassom buyumni nafaqat ko'radi, balki uni his qiladi. Quyida natura asosida ishlashning asosiy bosqichlari badiiy va sodda tilda bayon etiladi.

Uy-ro'zg'or buyumlari ishtiroki ichida natura tanlash. Uy-ro'zg'or buyumlari orasida ranglari, shakli va materiali turlicha bo'lga idishlar tanlanadi. Choynak, kosacha, piyola, mevalar: olma, nok, limon, idishlardan: metall, shisha, sopol idishlar tanlab olinadi. Orqasiga qo'ygani matolar yoki tagliklar olinadi. Uyda ishlatiladigan narsa buyumlardan qo'ysak ham bo'ladi. Predmetlarning shakli bo'yicha tanlash. Shakllarning farqli bo'lishi kompozitsiyani jonlantiradi: Sferik shakllar: olma, apelsin, piyola. Silindrik shakllar: choynakning gardishi, krujka, idishlar. Konussimon shakllar: nok, limon, ba'zi krujkalar. Murakkab shakllar: choynak, qadah, shisha vaza. Shakllar orasidagi ritm paydo bo'ladi. Yorug'-soya har xil tarzda tushadi, bu esa rasmni chuqurlashtiradi. Bir xil shakllar rasmni "zerikarli" qiladi, farqli shakllar esa dinamika beradi. Materiallar bo'yicha tanlash. Turli materiallar turli yorug'lik xususiyatiga ega: Shisha – yorug'likni o'tkazadi, unda sinishlar va akslar ko'p bo'ladi. Metall – akslantiruvchi, keskin nur qaytishi bor. Sopol – to'q, silliq, nur yumshoq tarqaladi. Matolar – tekstura beradi: zig'ir, atlas, jun matolar har xil effekt yaratadi. Yog'och – tabiiy issiq rang, sershira tekstura. Material farqi rasmda faktura xilma-xilligini ko'rsatishga yordam beradi. Rang va yorug'likni real tasvirlash ko'nikmasi oshadi. Materiallar o'rtasida kontrast yaraladi. Ranglar bo'yicha tanlash. Natura ranglarini tanlashda bir nechta yondashuv mavjud: Kontrast (komplementar) ranglar: Qizil — yashil, sariq — ko'k, to'q sariq — moviy. Bu ranglar bir-birini kuchaytiradi va natura jonli ko'rinadi. Analog ranglar: Rang doirasida yonma-yon joylashgan: Sariq — sariq-yashil — yashil. Qizil — qizg'ish-sariq — sariq. Misol: sokin, uyg'un, tinch kompozitsiya. Monoxrom: Bitta rangning turli tusi: Masalan, faqat ko'kish ranglar. Natija: akademik, sodda, o'rganish uchun qulay. Yoritish (Lighting) tasviri uchun tanlash. Bu juda muhim: Yonma-yon yoritish: kuchli yorug'-soya kontrasti beradi. Chizgilarga yordam beradi. Yumshoq

yorug'lik: mato va mevalarda chiroyli o'tishlar paydo bo'ladi. Yuqoridan yoritish: shakllar chuqurligi kuchayadi. Oq va qora fon: predmetning rangini qanday ko'rsatishni belgilaydi. Nega kerak? Har xil yorug'lik predmeti boshqacha ko'rsatadi va rasmni ifodali qiladi. Kompozitsiya (joylash) bo'yicha tanlash. Naturani joylashtirishda: Asosiy predmet eng diqqat markazida turadi (masalan, choynak). Mayda predmetlar unga ritmik yordamchi bo'ladi. Baland — past predmetlar balans yaratadi. Old — orqa masofalar chuqurlik beradi. Uchburchak yoki diagonal kompozitsiya eng chiroyli chiqadi. **Nega uy-ro'zg'or buyumlari eng yaxshi natura?** Sababi: Shakli sodda va murakkab elementlar aralash bo'ladi. Materiali xilma-xil (metall, sopol, shisha). Ranglar tabiiy, ko'zga qulay. Talabalar va rassomlar uchun mashq qilishga juda qulay. Shakl – turlicha bo'lsin. Rang – kontrast yoki uyg'un bo'lsin. Material – xilma-xil bo'lsin. Yorug'lik – bir tomondan tushi kerak. Kompozitsiya – asosiy predmet oldinga chiqib tursin.

Formatni tanlash va joylashuvni aniqlash

Rasm format tanlashdan boshlanadi. Format — bu rasm uchun tanlangan sahna, makon, sahifa. U rassomga shunday savol beradi: "Men bu buyumlarni qaysi kayfiyatda ko'rsatmoqchiman?" Agar buyumlar baland bo'lsa — vertikal format, keng joy egallasa — gorizontaal format tanlanadi. Bu bosqichda qog'ozga hali chiziq ham tortilmaydi, lekin rassomning ko'zi allaqachon rasmni chizib bo'lgan bo'ladi. Buyumlar qog'oz markaziga tiqilib qolmasligi, chetga ham chiqib ketmasligi kerak. Har bir buyum o'z joyiga ega bo'ladi. Bu — sokin muvozanat, ko'zga yoqimli joylashuvdir. Format nima va nega u juda muhim?

Format — bu rasm chiziladigan sahnaning shakli va o'lchami. U faqat qog'ozning vertikal yoki gorizontaal bo'lishi emas, balki: sahnaning kayfiyati buyumlarning xarakteri rasmning ichki harakati bilan chambarchas bog'liq. Format — bu rassomning birinchi badiiy qarori. Rassom qalamni qog'ozga tekkizishdan oldin o'ziga ichidan savol beradi: "Men tomoshabinga nimani his qildirmoqchiman?" degan savolga javob olgandan so'ng asar yaratishni boshlaydi. Format kayfiyatni qanday belgilaydi?

Vertikal format (tik). Vertikal format balandlik, ulug‘vorlik, harakat yuqoriga hissini beradi. Misol qilib ko‘rsatishimiz mumkin: Daraxt, minora, odam gavdasi, gullab turgan guldasta, tog‘ cho‘qqisi. Masalan, agar siz: baland daraxtni gorizont formatda chizsangiz, u “siqilib qolgan” ko‘rinadi vertikal formatda esa u erkin “nafas oladi”. Vertikal format sokin, jiddiy, tantanavor kayfiyat yaratadi.

Gorizont format (yotiq). Gorizont format kenglik, xotirjamlik, makon hissini beradi. Misol qilib aytishimiz mumkin: Dasturxon ustidagi buyumlar, manzara (dala, daryo, yo‘l) shular jumlasidan. Bir nechta buyum yonma-yon joylashgan natyurmort. Stol usti kompozitsiyasi. Masalan: Bir piyola, choynak va nonni vertikal formatga joylashtirsangiz — rasm “tiqilib” ketadi. Gorizont formatda esa buyumlar erkin joylashadi, ko‘z qulay yuradi.

Kvadrat format. Kvadrat format barqarorlik, sokinlik, muvozanat beradi. Qachon ishlatiladi? Markaziy buyum bo‘lsa, juda harakat talab qilinmasa, meditatsion, sokin rasmda. Masalan: Bitta meva, bitta kosa, bitta gul. Kvadrat formatda rasm osoyishta va turg‘un ko‘rinadi. Formatni noto‘g‘ri tanlash nimaga olib keladi? Agar format noto‘g‘ri tanlansa: buyumlar sig‘may qoladi, rasmda “siqilish” paydo bo‘ladi, tomoshabin ko‘zi bezovta bo‘ladi, rasm charchatadi. Bu xato keyinchalik chiziq, soya, rang bilan tuzatilmaydi. Shuning uchun format — eng mas‘uliyatli bosqich. Qalamdan oldingi “ko‘z bilan chizish” Muhim qoida: Rassom avval ko‘zi bilan chizadi, keyin qo‘li bilan. Bu bosqichda qog‘oz hali toza, lekin rassom miyasi ichida rasm allaqachon tayyor. Rassom tasavvur qiladi qayerda asosiy buyum qayerda yordamchi buyum qayerda bo‘sh joy. Bu ichki reja bo‘lmasa, rasm chalkash chiqadi. Buyumlarni joylashtirish (kompozitsiya) markazga tiqib qo‘ymaslik yangi boshlovchilar ko‘pincha, hamma buyumni qog‘oz markaziga joylashtiradi bu rasmni, zerikarli, sun‘iy, hayotsiz qiladi. Markaz — faqat bitta buyum uchun yaxshi. Bir nechta buyum bo‘lsa — ular muvozanatda tarqatiladi. Chetga chiqib ketmaslik boshqa xato buyum qog‘oz chetiga juda yaqin joylashadi yoki butunlay kesilib ketadi natija rasm “tugallanmagan” ko‘rinadi tomoshabin ko‘zi rasm ichida emas, tashqariga chiqib ketadi. “Nafas oladigan joy” — bo‘shliq rasmda bo‘sh joy juda muhim. Bu osmon, stol yuzasi, fon, soyali joylar bo‘lishi

mumkin. Bo'sh joy buyumlarni ajratib ko'rsatadi, rasmni yengillashtiradi, ko'zga dam beradi. Agar hamma joy buyum bilan to'lib ketsa — rasm og'irlashadi. Muvozanat tushunchasi muvozanat — bu: chap va o'ng tomon, yuqori va past katta va kichik buyumlar o'rtasidagi uyg'unlik misol: Chap tomonda katta choynak bo'lsa o'ng tomonda 2 ta kichik piyola bo'lishi mumkin bu vizual og'irlikni tenglashtiradi. Amaliy mashq (juda foydali) bitta stol ustiga 3 ta buyum qo'ying qalamni olmang faqat qarab: vertikal formatda qanday joylashadi? gorizontaal formatda-chi? qaysi biri chiroyliroq? Shu mashq ko'zingizni tarbiyalaydi kompozitsiya sezgisi paydo qiladi. Format va joylashuv rasmning skeleti badiiy fikrning poydevori barcha keyingi bosqichlarning asosi axshi tanlangan format rasmni kuchli qiladi kam chiziq bilan ko'p gap aytadi tomoshabinni jalb qiladi.

Yengil chiziqlar bilan umumiy shakllarni belgilash. Endi qalam qog'ozga juda yengil, deyarli sezilmas holda tegadi. Bu chiziqlar — qo'rquvsiz chiziqlar. Ular xato qilishdan qo'rqmaydi, chunki ular hali vaqtinchalik. Bu bosqichda buyumlar: aylana, to'rtburchak, silindr, konus kabi oddiy geometrik shakllar orqali belgilanadi. Choynak — bu avval aylana va silindr, kosa — yumaloq shakl, lagan — yotiq oval. Bu bosqichda detallar yo'q, faqat umumiy ko'rinish bor. Bu — rasmning poydevori hisoblanadi. Nima uchun rasm aynan yengil chiziqlardan boshlanadi?

Rasm chizish — bu bir vaqtning o'zida ko'rish jarayoni (ko'z bilan tahlil qilish), fikrlash jarayoni (miyada reja tuzish), harakat jarayoni (qo'l orqali bajarish). Agar rassom darhol qattiq, aniq chiziqlar bilan boshlab yuborsa: xato qilish ehtimoli ortadi, qo'l taranglashadi, rasmda erkinlik yo'qoladi. Shuning uchun akademik rasmda birinchi bosqich doimo yengil, bosimsiz, deyarli ko'rinmas chiziqlar bilan boshlanadi. Bu chiziqlar vaqtinchalik o'chirishga mo'ljallangan shaklni izlash uchun xizmat qiladi Ilmiy jihatdan aytganda, bu bosqich konstruktiv qidiruv bosqichi hisoblanadi. “Qo'rquvsiz chiziqlar” tushunchasi bu juda muhim tushuncha. Yengil chiziqlar: xato qilishdan qo'rqmaydi, rassomni erkinlashtiradi fikrni tekshirishga imkon beradi. Psixologik tomondan qo'l bo'shashadi miya ijodiy holatga kiradi rassom o'zini “imtihonda” emas, “tajribada” his qiladi shu sababli ustozlar doimo aytadi: “Boshlanishida chiziq emas, fikr muhim.” Nima uchun murakkab buyumlar

oddiy shakllarga ajratiladi? Atrofimizdagi har qanday buyum murakkab ko‘rinishiga qaramay, aslida oddiy geometrik shakllardan tashkil topgan. Bu ilmiy jihatdan konstruktiv tahlil fazoviy soddalashtirish deb ataladi. Inson miyasi murakkab shakllarni birdan qabul qila olmaydi lekin oddiy shakllarni tez va aniq anglaydi. Shuning uchun rassom murakkab buyumni avval oddiy shakl sifatida ko‘radi, keyin asta-sekin aniqlashtiradi. Asosiy geometrik shakllar va ularning vazifasi. **Aylana.** Aylana: yumaloq buyumlarning asosidir, harakat va yumshoqlik beradi. Misollar: kosa, olma, choynak qopqog‘i va meva. Rassom uchun aylana: hajmni sezishga yordam beradi, markazni topishga xizmat qiladi. **Oval.** Oval — bu fazoda joylashgan aylana, buyum qaysi tomonga qiyshayganini yuqoridanmi, yon tomondanmi ko‘rilayotganini ko‘rsatadi. Misollar lagan, piyola og‘zi, kosa ichki qismi. Ilmiy jihatdan oval, perspektiva qonunlariga bo‘ysunadi ko‘z darajasiga qarab o‘zgaradi. **To‘rtburchak.** To‘rtburchak, barqarorlik, asos, tayanch vazifasini bajaradi, stol yuzasi, kitob, quti, sandiq. To‘rtburchak orqali: buyumning balandligi, eniva joylashuvi aniqlanadi. **Silindr.** Silindr — rasmda eng ko‘p ishlatiladigan shakllardan biri. Misollar: choynak tanasi, stakan, banka, sham. Silindr: aylana + balandlikdan iborat hajmni tushunishga yordam beradi. Agar silindr noto‘g‘ri chizilsa: buyum “yiqilib turgandek” ko‘rinadi. **Konus.** Konus: yuqoriga yoki pastga torayuvchi shakllar uchun ishlatiladi. Misol uchun choynak buruni, voronka, ayrim guldonlar. Konus orqali yo‘nalish, harakat, dinamika seziladi. Misol orqali tushuntirish: choynakni darhol chizish ilmiy jihatdan noto‘g‘ri. To‘g‘ri ketma-ketlik: Avval umumiy balandlik belgilanadi, keyin silindr shakli, yuqorisida oval pastida tayanch chizig‘i so‘ng burun — konus dasta — egri silindr. Bu bosqichda naqsh yo‘q, tutqich tafsiloti yo‘q, qopqoq bezagi yo‘q. Faqat: hajm, nisbat, joylashuv. Detallarga o‘tmaslik nega muhim? Agar rassom: dastlab detallar bilan shug‘ullansa umumiy shaklni yo‘qotsa natijada, rasm notekis chiqadi nisbatlar buziladi oxirida hammasini o‘chirishga to‘g‘ri keladi. Shuning uchun “Avval umumiy, keyin xususiy.” Bu akademik rasmning asosiy ilmiy qoidasi. Yengil chiziqlarning texnik talablari, qalamni qattiq bosmaslik, bilak emas, qo‘l harakati bilan chizish. Chiziqlar qisqa va qidiruvchan bo‘lishi, bir marta chizib to‘xtab qolmaslik bu chiziqlar—“tirik”,

“harakatda”, “izlanishda” bo‘lishi kerak. Bu bosqich nima beradi? Yengil chiziqlar bosqichi rasmning poydevorini yaratadi, keyingi soya va rang ishini osonlashtiradi, rassomni xatodan himoya qiladi, professional yondashuvni shakllantiradi. Bu bosqichsiz yaxshi akademik rasm bo‘lmaydi. Yengil chiziqlar bilan umumiy shakllarni belgilash rasmning eng muhim bosqichi ilmiy asosga ega barcha professional rassomlar amal qiladigan qoidalar majmuasi. Bu bosqich buyumni emas uning tuzilishini hajmini fazodagi o‘rnini o‘rgatadi.

Shakllarni aniqlashtirish.

Endi shakllar asta-sekin jonlana boshlaydi. Oldingi yengil chiziqlar asosida buyumlarning haqiqiy ko‘rinishi aniqlashtiriladi. Qalam endi ishonch bilan harakat qiladi egri joylar to‘g‘rilanadi, nisbatlar tekshiriladi, buyumlar bir-biriga nisbatan solishtiriladi. Bu bosqichda rassom tez-tez rasmga emas, natura tomon qaraydi. Chunki bu yerda asosiy ustoz — ko‘z. Shakl to‘g‘ri bo‘lsa, rasm tirik bo‘ladi.

Shakllarni aniqlashtirish — bu rasm chizish jarayonidagi eng mas’uliyatli va hal qiluvchi bosqichlardan biridir. Aynan shu bosqichda rasm oddiy belgilar va sxematik ko‘rinishdan chiqib, real buyumga o‘xshash holatga o‘ta boshlaydi. Dastlabki yengil, izlovchi chiziqlar o‘z vazifasini bajargan bo‘ladi va endi ular tayanch sifatida xizmat qiladi. Rassom bu tayanchga suyanib, shaklni aniqroq, ishonchliroq va mantiqan to‘g‘ri qurishga kirishadi. Bu jarayonda qalam harakati sezilarli darajada o‘zgaradi. Avvalgi bosqichdagi ehtiyotkorlik va vaqtinchaliklik o‘rnini nazoratli, ongli va aniq harakat egallaydi. Chiziqlar hanuz haddan tashqari qattiq emas, lekin endi ular maqsadli bo‘ladi. Har bir chiziq shaklni ochish, uni aniqlashtirish uchun xizmat qiladi. Rassom endi chizmaydi, balki tekshiradi, taqqoslaydi, tahlil qiladi.

Shakllarni aniqlashtirish bosqichining ilmiy asosi nisbatlar va o‘zaro bog‘liqlikni aniqlashga borib taqaladi. Har bir buyum alohida emas, balki butun kompozitsiya ichida qaraladi. Ularning balandligi, eni, chuqurligi, egilishlari va umumiy hajmi bir-biri bilan solishtiriladi. Bu bosqichda eng kichik nisbat xatosi ham rasmning umumiy ishonchliligiga putur yetkazishi mumkin. Shuning uchun rassom doimiy ravishda tekshiradi, tuzatadi va qayta ko‘rib chiqadi.

Bu jarayon koʻz va qoʻl oʻrtasidagi faol muloqotdir. Koʻz kuzatadi, tahlil qiladi, xulosa chiqaradi, qoʻl esa shu xulosani qogʻozga koʻchiradi. Shu sababli rassom bu bosqichda rasmga uzoq tikilib qolmaydi. Aksincha, u tez-tez natura tomon qaraydi. Chunki rasmni toʻgʻrilash rasmga qarab emas, asl buyumga qarab amalga oshiriladi. Natura bu yerda yagona va eng ishonchli mezon hisoblanadi.

Shakllarni aniqlashtirish davomida egri va siniq joylar mantiqan toʻgʻrilanadi. Oldingi bosqichda taxminiy chizilgan chiziqlar endi tanlanadi: qaysi biri toʻgʻri, qaysi biri ortiqcha ekani hal qilinadi. Keraksiz chiziqlar sekin-asta yoʻqotiladi, shakl esa soddaroq, aniqroq va tushunarliroq boʻlib boradi. Bu bosqichda shaklning tashqi chegarasi bilan birga uning ichki tuzilishi ham aniqlasha boshlaydi.

Badiiy jihatdan qaralganda, aynan shu bosqichda rasm “jon ola boshlaydi”. Shakl toʻgʻri qurilgan sari, u tirikdek koʻrina boshlaydi. Notoʻgʻri nisbat esa, hatto mukammal soya va rang berilgan taqdirda ham, rasmni sunʼiy va ishonchsiz qiladi. Shuning uchun tajribali rassomlar shakl toʻliq aniqlanmaguncha keyingi bosqichlarga oʻtmaydi.

Shakllarni aniqlashtirish bu shunchaki chiziqlarni qalinlashtirish emas. Bu — fikrni aniqlashtirish, koʻrishni tarbiyalash va rasmning poydevorini mustahkamlash jarayonidir. Bu bosqichda sabr, diqqat va halollik talab etiladi. Rassom oʻziga yoqadigan emas, koʻzi koʻrayotgan haqiqatni chizishi kerak boʻladi.

Xulosa qilib aytganda, shakllarni aniqlashtirish bosqichi rasmning haqiqatga qanchalik yaqin boʻlishini belgilaydi. Bu bosqichda shakl toʻgʻri boʻlsa, rasm tabiiy, ishonchli va tirik boʻladi. Agar shakl xato boʻlsa, keyingi barcha mehnat samarasiz boʻlib qoladi. Shu sababli bu bosqich akademik rasmda alohida eʼtibor va chuqur anglashni talab qiladigan, markaziy bosqich hisoblanadi.

Yorugʻ-soya yechimiga kirishish

Bu bosqich — rasmning ruhi. Yorugʻlik qayerdan tushyapti? Qayer yorqin, qayer sokin soya? Yorugʻ joylar ochiq qoladi, soya tomonlar esa sekin-asta qoraytiriladi. Soya bir zumda qoʻpol tushirilmaydi, u yumshoq oʻtishlar bilan beriladi. Bu bosqichda rassom: hajmni koʻrsatadi, buyumni qogʻozdan ajratib chiqaradi, rasmga chuqurlik beradi. Yorugʻ-soya — bu sukutdagi musiqa. Yorugʻ-

soya yechimiga kirishish rasm chizish jarayonining eng nozik va eng mazmunli bosqichidir. Agar shakl rasmning tanasi bo'lsa, yorug'—soya uning ruhi hisoblanadi. Aynan shu bosqichda rasm tekis qog'oz yuzasidan ajralib chiqib, fazoga ega bo'la boshlaydi. Buyumlar hajm kasb etadi, ularning og'irligi, zichligi va joylashuvi sezila boshlaydi. Yorug'—soya rasimga nafaqat ko'rinish, balki kayfiyat ham beradi. Bu bosqichning birinchi va eng muhim savoli — yorug'lik manbai qayerda joylashganini aniqlashdir. Yorug'lik qayerdan tushayotgan bo'lsa, butun rasm shu qonunga bo'ysunadi. Yorug'lik manbai bir xil bo'lmasa yoki u chizish davomida "o'zgarib" ketsa, rasmda mantiqiy buzilish yuzaga keladi. Shuning uchun rassom avval yorug'lik yo'nalishini aniq tasavvur qiladi va butun jarayon davomida shu tasavvurga sodiq qoladi. Yorug' tushayotgan tomonlar ochiq, havodor va yengil qoldiriladi. Bu joylarda qalam bosimi minimal bo'ladi yoki umuman ishlatilmaydi. Yorug' joylar — rasmning nafas olayotgan qismi bo'lib, ular tomoshabinning ko'zini dam oldiradi. Soya tomonlar esa sekin-asta, qatlam-qatlam qoraytiriladi. Soya hech qachon birdaniga qattiq va qo'pol berilmaydi, chunki tabiatda ham soya yumshoq o'tishlar orqali hosil bo'ladi. Yorug'dan soyaga o'tish jarayoni ilmiy jihatdan ton o'zgarishi deb ataladi. Bu o'zgarish keskin emas, balki silliq va mantiqli bo'lishi kerak. Aynan shu o'tishlar buyumning yumaloqligi, tekisligi yoki qirraliligini ko'rsatadi. Agar o'tishlar noto'g'ri berilsa, buyum g'adir-budir yoki tekis ko'rinib qoladi. To'g'ri berilgan o'tishlar esa hajmni ishonchli qilib ko'rsatadi.

Yorug'—soya yordamida rassom buyumni qog'oz yuzasidan ajratib chiqaradi. Bu degani, rasm endi chiziqlar yig'indisi emas, balki fazoda joylashgan obyekt sifatida qabul qilinadi. Ayniqsa, buyum ostidagi tushuvchi soya bu jarayonda muhim rol o'ynaydi. Tushuvchi soya buyumning qog'oz bilan bog'lanishini ko'rsatadi, uning og'irligini va tayanch nuqtasini belgilaydi. Agar tushuvchi soya bo'lmasa yoki noto'g'ri berilsa, buyum havoda osilib turgandek tuyuladi. Bu bosqichda rassom yorug'—soya orqali chuqurlik hissini ham yaratadi. Oldingi rejadagi buyumlar aniqroq va kontrastliroq, orqa plandagi shakllar esa sokinroq, yumshoqroq beriladi. Bu fazoviy farq rasm ichida masofa borligini his qildiradi.

Yorug'–soya nafaqat buyum ichida, balki buyumlar orasidagi munosabatda ham ishlaydi.

Badiiy tomondan qaralganda, yorug'–soya rasmning musiqasiga o'xshaydi. Unda shovqin yo'q, lekin ichki ritm bor. Eng ochiq joylar eng baland nota bo'lsa, eng quyuq soyalar eng past nota vazifasini bajaradi. Ularning orasidagi o'tishlar esa ohangni boyitadi. Shu sababli yorug'–soya haddan tashqari keskin bo'lsa, rasm qattiq va bezovta ko'rinadi, juda sust bo'lsa esa jonini yo'qotadi. Ilmiy nuqtayi nazardan yorug'–soya ko'rish mexanizmi bilan chambarchas bog'liq. Inson ko'zi shaklni aynan yorug'lik va soya farqi orqali tanib oladi. Chiziq esa faqat shartli belgidir. Shuning uchun akademik rasmda yorug'–soya chiziqdan ko'ra muhimroq hisoblanadi. Shakl to'g'ri bo'lishi mumkin, ammo yorug'–soya noto'g'ri berilsa, rasm baribir ishonchsiz ko'rinadi. Yorug'–soya bilan ishlash jarayonida rassom shoshilmaydi. U qalamni tez harakatlantirmaydi, balki ohista, qatlamlab ishlaydi. Har bir yangi ton avvalgisiga mos kelishi, umumiy ohangni buzmasligi kerak. Bu jarayon sabr va ichki sokinlikni talab qiladi. Shu sababli ko'plab rassomlar bu bosqichni eng yoqimli va eng chuqur bosqich deb hisoblaydi. Xulosa qilib aytganda, yorug'–soya yechimiga kirishish rasmni tiriltiradigan, unga ma'no va kayfiyat beradigan bosqichdir. Bu bosqichda hajm yaratiladi, buyumlar fazoga joylashadi va rasm tomoshabin bilan sukut orqali muloqot qila boshlaydi. Yorug'–soya bu shunchaki qoraytirish emas, balki ko'rish san'ati, sezish madaniyati va badiiy tafakkurning eng yuqori ifodasidir.

Detallarni belgilash

Endi rasimga yaqinroq qaraladi. Kichik, ammo muhim detallar paydo bo'ladi: choynakning tutqichi, kosaning lab qismi, buyum yuzasidagi mayda egri chiziqlar, mato burmalari. Detaillar rasmni boyitadi, lekin ortiqcha bo'lmasligi kerak. Har bir detal o'z joyida, o'z vazifasini bajaradi. Bu bosqich — sabr bosqichi. Detaillarni belgilash bosqichi rasmning yetilish davri hisoblanadi. Bu paytga kelib umumiy shakl aniqlangan, yorug'–soya yechimi topilgan bo'ladi va rasm endi mustahkam asosga ega bo'ladi. Endi rassom rasimga yaqinroq qaraydi, lekin bu yaqinlik faqat masofa emas, balki diqqat va tafakkur yaqinligidir. Bu bosqichda ko'z mayda

farqlarni ilg'ay boshlaydi, qo'l esa aniq va ongli harakat qiladi. Detallar — bu rasmning bezagi emas, balki uning mazmunini aniqlashtiruvchi unsurlardir. Har bir detal buyumning materiali, tuzilishi va xarakteri haqida ma'lumot beradi. Ular orqali buyum silliqmi yoki qo'pol, qattiqmi yoki yumshoq, yangi yoki eskirgan ekanini sezish mumkin bo'ladi. Shu sababli detal tasodifiy emas, balki kuzatuv natijasi bo'lishi kerak. Bu bosqichda rassom haddan tashqari ehtiyotkor bo'lishi lozim. Chunki detallar ko'paygan sari rasmni buzish xavfi ham ortadi. Agar detal umumiy shaklga bo'ysunmasa, u rasmni boyitmaydi, aksincha chalg'itadi. Shuning uchun har bir kichik chiziq umumiy hajm, yorug'—soya va nisbatlarga mos kelishi shart. Detal o'zini ko'rsatmasligi, balki butunga xizmat qilishi kerak. Ilmiy nuqtayi nazardan qaralganda, detallarni belgilash — bu vizual axborotni aniqlashtirish jarayonidir. Inson miyasi avval umumiy shaklni qabul qiladi, keyin esa tafsilotlarga e'tibor qaratadi. Agar tafsilotlar haddan tashqari ko'p yoki tartibsiz bo'lsa, idrok charchaydi. Shu sababli akademik rasmda detallar doimo tanlab olinadi. Muhim bo'lganlari kuchaytiriladi, ikkinchi darajalilari esa sokinroq beriladi.

Bu bosqichda rassom qalamni yana-da nazorat bilan ishlatadi. Chiziqlar mayinroq, aniqroq bo'ladi. Qalam bosimi ortiqcha kuchli emas, lekin ishonchli. Har bir chiziqning qayerdan boshlanib, qayerda tugashi oldindan seziladi. Bu bosqichda tasodifiy chiziqlar deyarli qolmaydi. Harakatlar kamroq, lekin mazmunliroq bo'ladi. Detallarni belgilash sabr talab qiladigan bosqichdir. Bu yerda shoshilish rasmning eng katta dushmani hisoblanadi. Rassom tezroq tugatishga intilsa, rasmning nafisligi yo'qoladi. Aksincha, sokinlik va ichki muvozanat bilan ishlansa, rasm asta-sekin mukammallikka yaqinlashadi. Shu sababli bu bosqich ko'pincha ichki sukunat holatida bajariladi. Badiiy jihatdan qaralganda, detallar rasmga hayot nafasi olib kiradi. Ular orqali rasm tomoshabin bilan yaqinroq muloqot qiladi. Ammo bu muloqot baland ovozda emas, past tovushda, muloyim ohangda bo'ladi. Ortiqcha detal rasmni gapdon qilib yuboradi, kam detal esa uni jimjit qiladi. Muvozanat esa san'atning asosiy mezonidir.

Yakuniy ishlov

Yakuniy ishlov — bu rasm bilan xayrlashishdir. Rassom ortiqcha chiziqlarni o‘chiradi, eng muhim joylarni kuchaytiradi, umumiy uyg‘unlikni tekshiradi. Bu bosqichda rasmga oxirgi bor qaraladi va ichdan shunday deyish mumkin bo‘lsa — demak ish tugagan: “Men bu buyumni his qildim.” Yakuniy ishlov — rasm chizish jarayonidagi eng sokin, lekin eng mas’uliyatli bosqichdir. Bu bosqichda rasm endi yaratilmaydi, balki baholanadi. Rassom faol harakatdan ichki kuzatuv holatiga o‘tadi. Avvalgi bosqichlarda qo‘l yetakchi bo‘lgan bo‘lsa, endi hukm chiqaruvchi — ko‘z va tafakkurdir. Yakuniy ishlov rasmga qo‘shish emas, balki uni ortiqcha yukdan xalos qilish jarayonidir. Bu bosqichning birinchi vazifasi — ortiqcha chiziqlarni yo‘qotishdir. Dastlabki izlovchi chiziqlar, shaklni qidirish jarayonida paydo bo‘lgan yordamchi belgilarning barchasi o‘z vazifasini allaqachon bajargan bo‘ladi. Agar ular qoldirilsa, rasmni ifloslaydi, shaklni noaniq qiladi va tomoshabinning diqqatini chalg‘itadi. Shu sababli rassom ularni ehtiyotkorlik bilan o‘chiradi yoki soya ichida “yo‘qotadi”. Bu yerda ham shoshilish mumkin emas, chunki haddan tashqari o‘chirish rasmning tirikligini susaytirishi mumkin. Keyingi muhim jihat — eng asosiy joylarni kuchaytirishdir. Rasmda hamma joy bir xil kuchda bo‘lishi shart emas. Aksincha, asosiy e‘tibor qaratilishi kerak bo‘lgan nuqtalar aniqlanadi va ular biroz kuchliroq, aniqroq beriladi. Bu kuchaytirish chiziq orqali, ton orqali yoki kontrast orqali amalga oshiriladi. Ilmiy nuqtayi nazardan bu jarayon vizual ierarxiya yaratish deb ataladi. Tomoshabin ko‘zi rasm ichida adashib qolmasligi, balki rassom ko‘rsatmoqchi bo‘lgan nuqtaga tabiiy ravishda yetib borishi kerak. Yakuniy ishlovda umumiy uyg‘unlik alohida ahamiyat kasb etadi. Rassom rasmning alohida qismlariga emas, balki butunligiga qaraydi. Shakllar o‘zaro muvozanatdami, yorug‘–soya umumiy ohangdan chiqib ketmaganmi, detallar asosiy hajmga bo‘ysunganmi — bularning barchasi tekshiriladi. Bu bosqichda ba’zan rasmga uzoqdan qarash, uni bir muddatga chetga qo‘yib qayta ko‘rish foydali bo‘ladi. Chunki vaqt o‘tishi bilan ko‘z xatoni aniqroq sezadi. Yakuniy ishlov — bu texnik jarayon bo‘lish bilan birga, ruhiy jarayon hamdir. Rassom o‘z ishiga baho beradi, u bilan ichki suhbat olib boradi. Bu suhbatda savol bitta bo‘ladi: rasm rostgo‘ymi yoki yo‘q. Ya’ni rasm ko‘rganini halol ifodaladimi, shakl va yorug‘–soya orqali buyumning mohiyatini ochib bera oldimi.

Agar rasm faqat o'xshash bo'lsa-yu, lekin hissiz bo'lsa, u hali tugallanmagan hisoblanadi. Bu bosqichda ortiqcha "chiroyli qilish" istagi xavfli bo'ladi. Ko'plab rasmlar aynan yakuniy ishlovda buziladi. Keragidan ortiq kuchaytirish, haddan tashqari aniqlik, ortiqcha kontrast rasmni qattiqlashtirib yuboradi. Shuning uchun tajribali rassomlar yakuniy ishlovda kamroq aralashishga harakat qiladi. Bu bosqichda qo'l emas, ichki sezgi ustun bo'ladi. Yakuniy ishlov — bu rasm bilan xayrlashishdir. Rassom uni majburan emas, ichki tayyorgarlik bilan qo'yib yuboradi. Ish tugaganini tashqi belgi emas, ichki holat bildiradi. Agar rassom rasmga oxirgi bor qarab, ichidan sokinlik bilan "men bu buyumni his qildim" deya olsa, demak rasm o'z nihoyasiga yetgan bo'ladi. Shundan keyin rasm rassomniki bo'lmaydi, u tomoshabinning idroki va hissiyotiga o'tadi.

Xulosa qilib aytganda, yakuniy ishlov — rasmning texnik yakuni emas, balki badiiy xulosasidir. Bu bosqichda rasm nafaqat tugallanadi, balki mustaqil hayotga kiradi. Shu sababli yakuniy ishlov sokinlik, halollik va ichki aniqlikni talab qiladigan, rasm chizish jarayonining eng yetuk bosqichi hisoblanadi.

NATIJA

Ushbu ish natijasida akademik rasm chizish jarayonining har bir bosqichi o'ziga xos vazifaga ega ekani aniqlandi. Format va kompozitsiyani to'g'ri tanlash rasmning umumiy kayfiyati va muvozanatini belgilashi, yengil chiziqlar bosqichi esa shaklni to'g'ri qurish uchun poydevor bo'lib xizmat qilishi asoslab berildi. Shakllarni aniqlashtirish orqali nisbat va hajm aniqligi ta'minlanishi, yorug'—soya yordamida buyumning fazoviy ko'rinishi va chuqurligi ochilishi ko'rsatildi.

Detallarni belgilash rasmni boyitishi, ammo u umumiy shakl va yorug'—soya yechimiga bo'ysunishi zarurligi aniqlangan. Yakuniy ishlov bosqichi esa rasmni texnik jihatdan tozalash bilan birga, unga badiiy xulosa berish vazifasini bajarishi bilan muhim ekanligi tasdiqlandi. Natijada rasm chizishda bosqichma-bosqich ishlash professional natijaga erishishning asosiy omili ekanligi xulosaga kelindi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, akademik rasm chizish jarayoni tasodifiy emas, balki qat'iy ketma-ketlikka ega bo'lgan ilmiy va badiiy jarayondir. Har bir bosqich

keyingisiga tayanch bo‘lib xizmat qiladi va ularning birortasini e‘tiborsiz qoldirish rasm sifatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Rasmda shakl to‘g‘ri qurilsa, yorug‘–soya mantiqan berilsa va detallar me‘yorida ishlansa, rasm ishonchli va tirik ko‘rinadi.

Mazkur ishda yoritilgan nazariy va amaliy jihatlar rasm san‘atini o‘rganayotgan talabalar va yosh rassomlar uchun muhim metodik asos bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu bosqichlarni chuqur anglash va muntazam mashq qilish orqali rasm chizish malakasi rivojlanadi, ko‘rish madaniyati shakllanadi va badiiy tafakkur yuksaladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.N. P. Krymov — Rasm va rang haqidagi o‘ylanmalar
- 2.A. A. Deyneka — Rasm asoslari
- 3.N. N. Rostovtsev — Akademik rasm asoslari
- 4.K. F. Yuon — Tasviriy san‘at nazariyasi
- 5.I. E. Repin — Rassomlik san‘ati haqida
- 6.V. N. Yakovlev — Natyurmort chizish metodikasi
- 7.A. B. Salimov — Tasviriy san‘at asoslari
- 8.R. X. Xasanov — Rasm chizish va kompozitsiya